

Saveznička bombardiranja Šibenika u Drugome svjetskom ratu

MARICA KARAKAŠ OBRADOV

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Rad na temelju literature, arhivskoga gradiva i tiska obrađuje saveznička bombardiranja Šibenika tijekom Drugoga svjetskog rata. Pozornost je napose dana ljudskim gubicima i materijalnoj šteti počinjenoj tijekom savezničkih zračnih napada.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, Šibenik, saveznička bombardiranja, ljudski gubici, materijalna šteta

Prve zahtjeve za bombardiranje ciljeva na jugoslavenskom području, pa tako i ciljeva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH), uputila je Britancima jugoslavenska izbjeglička vlada, koja je zapravo prosljeđivala zahtjeve generala Dragoljuba (Draže) Mihailovića, zapovjednika Jugoslavenske vojske u otadžbini. Njegovi učestali zahtjevi u proljeće 1942. povezuju se s povlačenjem četničkih snaga iz zapadne Srbije, u jesen 1942. s dolaskom savezničkih časnika za vezu u njegov stožer, u studenome 1943. s kapitulacijom Kraljevine Italije i dolaskom brigadnoga generala Charlesa Armstronga u četnički stožer, a zahtjevi upućeni krajem 1943. i početkom 1944. trebali su biti priprema za moguće savezničko iskrcavanje na jugoslavensko područje. Ciljevi na području NDH, koji su u tim zahtjevima naznačeni, bili su: Metković, Omiš, Šibenik, Zadar, Sušak, Zagreb, Varaždin, Karlovac, Sinj, Perković, Drniš, Benkovac, Knin, Gračac, Brod na Savi (Slavonski Brod), Osijek, Vinkovci, Zemun, Mostar, Sarajevo, Ljubuški, Bihać, Banja Luka i Zenica. Jugoslavenska izbjeglička vlada nudila je zapadnim saveznicima i karte, u omjeru 1:1.000.000, s ucrtanim ciljevima, kao i tehničke podatke o ciljevima koje su davali piloti zrakoplovstva Kraljevine Jugoslavije.¹ U drugoj polovici studenoga 1943. četnički vojvoda i komandant Dinarske divizije Momčilo Đujić tražio je od D. Mihailovića da se "koventriraju" (izraz nastao od imena engleskoga grada Coventryja, koji su 1940. razorili njemački bombarderi) Klis, Sinj, Drniš, područje između sela Konjevrate i rijeke Krke

¹ Milan TERZIĆ, "Jugoslavenska kraljevska vlada, general Dragoljub Mihailović i savezničko bombardovanje ciljeva u Jugoslaviji 1942 - 1944., godine", *Tokovi istorije*, 1-2, Beograd 2005., 82.-83., 86.-87.; Branimir KOVAČEVIĆ, *Savezničko bombardovanje Crne Gore 1943 - 1944. Građa*, Podgorica 2003., 330.

i željeznička postaja u Siveriću.² Izbjeglička vlada, iako je već u proljeće 1943. predala elaborate Britancima i Amerikancima za bombardiranje ciljeva u Jugoslaviji i u susjednim zemljama, bila je svjesna da jugoistok Europe, odnosno Balkan, nije još područje izravnoga vojnog djelovanja Saveznika.³

Partizanski pokret je i prije Teheranske konferencije (28. studenoga - 1. prosinca 1943.) imao kontakte i dobivao pomoć Saveznika, koja je u ljeto 1943. bila podjednaka i za partizane i četnike.⁴ No, upravo je Teheranska konferencija najizravnije potvrdila međunarodnu afirmaciju jugoslavenskoga partizanskoga pokreta svojom odlukom da će saveznici Narodnooslobodilačkoj vojsci i Partizanskim odredima Jugoslavije (NOV i POJ) pružati pomoć u oružju, streljivu i vojnim operacijama.⁵ Sljedeći konkretniji korak k usuglašavanju vojnih operacija zapadnih Saveznika i partizanskoga pokreta bio je susret zapovjednika savezničkih snaga, generala Henryja Maitlanda Wilsona i Josipa Broza Tita u Caserti (6. - 14. kolovoza 1944.). Tada je dogovoreno daljnje opskrbljivanje NOV-e i POJ-e oružjem i drugim materijalom te zajedničko djelovanje savezničkoga zrakoplovstva i partizanskih kopnenih snaga.⁶ Prema tom dogovoru, na udaru su bile prometnice između Ljubljane i Beograda, od Beograda do Soluna i Sofije te prometnice koje vode od Save prema jadranskoj obali, a zrakoplovi su trebali onesposobiti plovidbu Jadranom i Dunavom za njemačke ratne potrebe.⁷

Godina 1943. obilježena je prevagom zapadnih Saveznika i Sovjetskog Saveza na europskim bojištima. Dolazak angloameričkih snaga na jug Italije omogućio je intenzivno savezničko zračno djelovanje nad područjem NDH. Savezničko zrakoplovstvo izvodilo je napade i prema svojim odlukama i potrebama, a često je razlog napada na dalmatinsku obalu bio rasterećivanje zrakoplova prije slijetanja jer s teretom bombi nisu mogli sletjeti.

*

Nedugo nakon kapitulacije Kraljevine Italije, 11. rujna 1943., nad Šibenikom je letio zrakoplov i bacaio letke s proglasom poglavnika NDH o pripojenju Dalmacije NDH. Istog dana bez otpora u Šibenik ulazi njemačka vojska. U tom razdoblju preimenovana je Velika župa Bribir-Sidraga u Veliku župu Bribir i sjedište je, umjesto Knina, trebao postati Šibenik, no zbog učestalih

² B. KOVAČEVIĆ, *Savezničko bombardovanje Crne Gore 1943 - 1944. Građa*, 228.

³ B. KOVAČEVIĆ, *Savezničko bombardovanje Crne Gore 1943 - 1944. Građa*, 330.

⁴ Jozo TOMAŠEVIĆ, *Četnici u drugom svjetskom ratu 1941 - 1945.*, Zagreb 1979., 321.

⁵ Veselin ĐURETIĆ, *Saveznici i jugoslavenska ratna drama. Prestrojavanje u znaku kompromisa*, Beograd 1985., 54. Slobodan Nešović navodi da je odluka bila "[...] da se jugoslavenskim partizanima maksimalno pomogne u namirnicama i opremi, kao i akcijama komandosa", pozivajući se na Churchillovu knjigu *Drugi svjetski rat*, prema kojoj je taj zaključak usvojen 1. prosinca 1943. Nešović navodi da toga zaključka nema u sovjetskom zborniku dokumenata s Teheranske konferencije, ali objavljen je u američkom zborniku dokumenata iz 1961. Usp. Slobodan NEŠOVIĆ, *Diplomatska igra oko Jugoslavije 1944 - 1945.*, Zagreb 1977.

⁶ Dušan BIBER, *Tito-Churchill. Strogo tajno*, Zagreb 1981., 258.-259.

⁷ Zdenko ULEPIĆ, "Vazduhoplovna komponenta u strategiji oružane borbe", *Jugoslavensko ratno vazduhoplovstvo u narodnooslobodilačkom ratu*, Beograd 1981., 101.; Božo LAZAREVIĆ, *Vazduhoplovstvo u NOR-u 1941 - 1945.*, Beograd 1972., 91.

savezničkih bombardiranja sjedište je i dalje ostalo u Kninu. Uskoro je i Knin postao čestom metom savezničkoga zrakoplovstva te je sjedište župana preselejeno u selo Badanj, nedaleko od Drniša.⁸

I prije kapitulacije Kraljevine Italije zabilježeni su preleti savezničkih zrakoplova na koje je nerijetko otvarana vatra talijanskih protuzračnih bitnica, a oglašavane su i uzbune. Takvih slučajeva bilo je prema nekim izvorima, 19. svibnja, 3. srpnja i 12. kolovoza 1943. U kolovozu su talijanske vlasti poslale naredbu šibenskom biskupu da se po crkvama moraju razdijeliti letci s tekstom prosvjeda Pape protiv bombardiranja Rima.⁹

Šibenski glasnik već je u rujnu 1943. upozoravao na mjere zaštite od zračnih napada. Stanovništvo tada odlazi u skloništa nakon oglašene uzbune. Jedno od skloništa nalazilo se ispod tiskare samostana sv. Lovre, a moglo je prihvatiti oko 150 ljudi. Prava opasnost tek je slijedila u posljednja dva mjeseca 1943. kada je bilo teško i opasno živjeti u gradu jer je savezničko zrakoplovstvo učestalo nadlijetalo grad i gotovo ga redovito bombardiralo i strojničkom vatrom djelovalo na grad.¹⁰

Prvo savezničko bombardiranje Šibenika izvedeno je, prema jednom izvoru, 16. studenog,¹¹ a prema drugom izvoru 17. studenog 1943.,¹² kada je u posljedopodnevni satima nekoliko skupina od 3-4 zrakoplova napalo grad. U napadu je pogođen odjel psihijatrije civilne bolnice u Šibeniku. Šibenski biskup Jeronim Mileta taj događaj smatrao je "nesretnim slučajem", jer je ipak vladalo uvjerenje da se žele gađati samo vojni ciljevi. U tom napadu poginulo je od 20 do 100 ljudi, a bilo je ranjenih. Njemačka vojska uključivala je sve koji su se našli na ulicama u raščišćavanje ruševina.¹³

Sutradan, 18. studenog, zrakoplovi su ponovno prelijetali Šibenik, a jedna bomba pala je na mrtvačnicu bolnice. Gađana su i dva parobroda kraj Zatona. Manji je pogođeni te se na njemu zapalila slama kojom je bio zaštićen, a šibenski vatrogasci ugasili su požar. Toga dana poginulo je 12 djece.¹⁴

Stanje u Šibeniku u tom razdoblju bilo je vrlo teško, vladala je glad i općenito su bile teške prilike. Osobito se to očitovalo u velikom broju djece iz okolice Šibenika, i iz grada, koja su ostala bez doma i roditelja. Ta su djeca hodala gradom, oko vojnih nastambi, te po rubnim dijelovima grada gdje su

⁸ Nikica BARIĆ, "Uspostava i djelovanje uprave NDH u dijelovima Dalmacije nakon kapitulacije Italije (rujan 1943. - studeni 1944.)", *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 31, Zagreb 1998., 58.; Nikica BARIĆ, "Šibenik pod upravom Nezavisne Države Hrvatske", *ČSP*, 35/2003., br. 2, 516.-517.

⁹ Petar BEZINA, *Ljetopis samostana Sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, Split 1996., 142., 145.-147.

¹⁰ P. BEZINA, *Ljetopis samostana Sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 154., 155., 156; N. BARIĆ, "Uspostava i djelovanje uprave NDH u dijelovima Dalmacije nakon kapitulacije Italije", 526.

¹¹ *Hrvatski glasnik* (Šibenik), 3. prosinca 1943., 1.

¹² P. BEZINA, *Ljetopis samostana Sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 156.

¹³ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 156.

¹⁴ *Hrvatski glasnik*, 3. prosinca 1943., 1; P. BEZINA, *Ljetopis samostana Sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 156.

“čupali korijenje” i tako se prehranjivali.¹⁵ Uboški dom u Šibeniku primio je 16 dječaka i 10 djevojčica od 3 do 4 godine, ali potrebe su bile veće te je predloženo da se osnuje Dječji dom u Šibeniku. Od te lokacije moralo se odustati zbog učestalog bombardiranja grada i planovi o izgradnji počeli su se vezivati uz Drniš, odnosno selo Kričke kraj Drniša.¹⁶

Sljedeća dva vrlo razorna napada slijedila su 27. i 28. studenoga.¹⁷ Prvog dana, oko podneva, dva jata od po 6 zrakoplova bombardirala su Mandalinu i trgovački dio šibenske luke, tzv. “crvenu rudu”.¹⁸ U napadu nije bilo žrtava, a počinjena je znatna materijalna šteta na stambenim i industrijskim zgradama i lučkim postrojenjima. Tijekom tog napada bačeno je 40 tona bombi.¹⁹

U napadu 28. studenog 9 zrakoplova napalo je Šibenik, izbacivši 44 tona bombi.²⁰ Bombe su ponovno, uz mnogobrojne privatne kuće, pogodile i gradsku civilnu bolnicu, te uništile zgrade kirurškog, internog i psihijatrijskog odjela. To je potaknulo šibenskog biskupa J. Miletu da se oglasi javnim prosvjedom, u kojemu je naveo da je do početka prosinca ispod ruševina iskopano 11 mrtvih i 15 ranjenih. Kasnije se taj broj povećao na 25 mrtvih i isto toliko ranjenih. Biskup je također naglasio da su svi krovovi bolničkih zgrada bili označeni velikim Crvenim križem, a na dvjema zgradama postavljen je i stijeg Crvenog križa. Na bolničke zgrade bačeno je 9 teških bombi. Biskup je osudio taj napad kao nečovječan. Tekst biskupova prosvjeda, gotovo istog sadržaja, objavljen je u zagrebačkom *Hrvatskom narodu* i splitskom *Novom dobu*. Brzozjav istoga sadržaja upućen je i Vjekoslavu Vrančiću, pomoćniku ministra unutarnjih poslova NDH. U *Hrvatskom narodu* kao datum drugog napada na šibensku bolnicu naveden je 20. umjesto 28. studenoga, što je vjerojatno tiskarska pogreška.²¹

Tisak NDH nastojao je prebaciti odgovornost za napade na talijanske časnike koji su prešli u službu Britanaca, te su im davali podatke o pojedinim objektima koji su prije imali vojnu namjenu, a nakon kapitulacije Kraljevine Italije više se nisu koristili u vojne svrhe. Također je pisano da u luci nije bilo ratnog brodovlja, nego da su tamo stari “hulkovi”, brodovi za stanovanje, u kojima nije bilo stanara. Opovrgavali su i opravdanost napada na Mandalinu tvrdnjom da su tamo napušteni vojni objekti te da gađanjem tog cilja najviše stradavaju ribari i težaci. S obzirom na to da su saveznička bombardiranja bila

¹⁵ Hrvatski državni arhiv (HDA), Ministarstvo skrbi za postradale krajeve Nezavisne Države Hrvatske (MSPK NDH), kut. 3, 1640/44.

¹⁶ HDA, MSPK NDH, kut. 3, 1640/44.

¹⁷ *Novo doba* (Split), 1. prosinca 1943., 2.

¹⁸ Taj naziv vjerojatno se može povezati s boksitom koji se odvozio s toga dijela luke.

¹⁹ HDA, Ministarstvo oružanih snaga NDH (MINORS NDH), Glavni stožer, Dnevno izvješće 335/43. (1. prosinca 1943.); P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 157.; Abdulah SEFEROVIĆ, “Leteće tvrđave iznad Zadra”, *Slobodna Dalmacija* (Split), 25. listopada 1984., 16.

²⁰ P. BEZINA, *Ljetopis samostana Sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 157.; A. SEFEROVIĆ, “Leteće tvrđave iznad Zadra”, *Slobodna Dalmacija*, 25. listopada 1984., 16.

²¹ *Hrvatski glasnik*, 3. prosinca 1943., 1; *Hrvatski narod* (Zagreb), 5. prosinca, 1943., 1; *Novo doba* 3. prosinca 1943., 1.

pogodna tema za promidžbu protiv zapadnih saveznika, i napadi na Šibenik ocjenjivani su kao “bezrazložni” s vojnoga gledišta. Tako je i u opisivanju rušenja grada najviše prostora dobivalo stradanje šibenske bolnice.²²

Krajem studenoga 1943. gradonačelnik Ante Blažević napustio je grad, ne poduzevši nikakve mjere zaštite, te je stoga Mladen Lorković, ministar unutarnjih poslova NDH, imenovao za gradonačelnika i predstojnika kotarske oblasti kapetana korvete Mirena Blaža. Tijekom svoga posjeta Šibeniku M. Lorković je izvijestio građane Šibenika da saveznički zrakoplovi ne bombardiraju samo Šibenik, nego i Zadar.²³

S obzirom na učestalost napada tijekom studenoga, njemačke vlasti ustrajavale su na strogom poštovanju mjera zamračivanja te su predviđene velike kazne za nepoštovanje tih odredbi. O dosljednosti provođenja tih mjera govori slučaj samostana svetog Lovre koji je morao platiti novčanu kaznu zbog nepoštovanja mjere zamračivanja.²⁴

Prema nekim podacima samo u napadima krajem studenoga poginulo je oko 300 civila. Gradu su nanesene velike štete. Srušeno je i oštećeno više zgrada, a među njima i gradska bolnica. Stanovništvo je u panici napuštalo grad i odlazilo u okolna sela u potrazi za sigurnim utočištem. Računalo se da je gotovo 95% ljudi napustilo središte grada. Vraćali su se u grad u zoru ili u predvečerje po svoje stvari. Rasvjeta u središtu grada nije radila, a vode je bilo samo do ranih jutarnjih sati.²⁵

U prosincu su nastavljena bombardiranja koja su prouzročila velike materijalne štete gradu koji je već tada imao oko 200 uništenih kuća. Broj ljudskih žrtava nije drastičnije rastao jer je stanovništvo izbjeglo iz grada. Protuzrakoplovno topništvo njemačke vojske nije imalo većeg učinka, osim što je savezničke zrakoplove prisiljavalo letjeti na većim visinama.²⁶

Od prosinca 1943. zvona šibenskih crkava zvonila su samo za potrebe izvođenja zaštitnih radnji vezanih uz zračne napade. Utvrđeni su i znakovi uz bunjivanja, početak je oglašavala sirena koju su, ako bi zakazala, nadomještavali hici iz protuzrakoplovnog topa. Svršetak uzbune oglašavao je “dugi znak” sirene.²⁷

U ljetopisu samostana sv. Lovre zapisao je opat Bernardin Bebić da su mnogobrojni Šibenčani opravdavali napade jer su, prema njihovu mišljenju, ciljevi bili njemački vojni objekti, a ne grad.²⁸

²² *Novo doba*, 1. prosinca 1943., 2.

²³ P. BEZINA, *Ljetopis samostanas sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 158.; N. BARIĆ, “Uspostava i djelovanje uprave NDH u dijelovima Dalmacije nakon kapitulacije Italije”, 527.

²⁴ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 157.

²⁵ N. BARIĆ, “Uspostava i djelovanje uprave NDH u dijelovima Dalmacije nakon kapitulacije Italije”, 526.

²⁶ N. BARIĆ, “Uspostava i djelovanje uprave NDH u dijelovima Dalmacije nakon kapitulacije Italije”, 526.

²⁷ N. BARIĆ, “Šibenik pod upravom Nezavisne Države Hrvatske”, 526.

²⁸ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 158.

U prosincu je Šibenik bio napadnut 6 puta. Početkom mjeseca zrakoplovi su redovito nadlijetali Šibenik i istresali bombe na područje oko željezničke postaje, na Šubičevac, na "crvenu rudu" i druga područja.²⁹ U napadu 2./3. prosinca oštećeno je više zgrada i obala u nekadašnjoj bazi borbenih čamaca.³⁰

Dana 13. prosinca nad gradom se pojavilo 24 zrakoplova koji su sasuli bombe na mnogobrojna mjesta u Šibeniku. Bombe su padale na gradski perivoj, ispred Gospine crkve, na tzv. kuću "calle larga", u kojoj se nalazilo sklonište u kojem je bilo od 18 do 25 osoba, a sve su osobe iz toga skloništa poginule. U tom napadu teško je oštećen i samostan sv. Lovre.³¹ Srušene su 24 zgrade, više ih je oštećeno, a poginulo je oko 80 ljudi.³²

Zatim su napadi izvedeni 14., 15. i 16. prosinca 1943., kad je Šibenik, danju i noću, bio meta savezničkog zrakoplovstva. Malobrojno preostalo stanovništvo bježalo je u rane jutarnje sate iz grada na selo, a vraćalo se na večer u grad. Dio stanovništva preselio se u okolicu, što je pružilo mogućnost pojedinim seljanima da traže velike novčane naknade za stanovanje.³³

U napadu 16. prosinca sudjelovalo je 24 "Mitchella" koji su istresli na grad 30 tona bombi. Nekoliko ih je palo i pokraj katedrale, srušivši lučku kapetaniju i obalu. Istoga dana napadnut je i Zadar te je pogođen brod "Marbjansko" na kojem je bilo ukrcano 208 tona riže za prehranu stanovništva u Splitu i Šibeniku. Poslije toga napada u Šibeniku se nije dijelio niti kruh. Pitanje prehrane stanovništva bilo je i prije otežano, zbog slabe prometne povezanosti Dalmacije s unutrašnjošću, a osobito nakon razornih napada na središte Šibenika, 13. i 16. prosinca, kad je grad gotovo opustio. Takvo stanje u gradu pogodovalo je kradljivcima koji su obilazili ruševine i pljačkali imovinu izbjegloga stanovništva.³⁴

Obnašatelj dužnosti gradonačelnika grada, kapetan korvete Miren Blaž, predložio je da njemačke vojne vlasti daju hranu šibenskoj gradskoj vlasti, a da se ta količina nadomjesti njemačkoj vojsci u unutrašnjosti. Poglavarstvo grada Šibenika pozvalo je 18. prosinca stanovništvo na povratak u grad, što je dijelom i postignuto, bez na to obzira što je grad i toga dana napadnut. Polako se pokretao i redoviti rad gradskih službi. Načelnik Blaž radio je na normalizaciji života grada nastojeći barem državno činovništvo vratiti u grad, što je bilo uvjetovano osiguravanjem kakvoga-takvoga smještaja i prehrane za te službenike.³⁵

²⁹ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 158.-159.

³⁰ HDA, MINORS NDH, Glavni stožer, Dnevno izvješće br. 345/43. (11. studenoga 1943.).

³¹ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 161.

³² HDA, MINORS NDH, Glavni stožer, Dnevno izvješće br. 354/43. (20. prosinca 1943.); *Hrvatski narod*, 21. prosinca 1943., 1.

³³ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 161.

³⁴ HDA, MINORS NDH, Glavni stožer, Dnevno izvješće br. 358/43. (24. prosinca 1943.); P. BEZINA, *Ljetopis samostana Sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 162.; A. SEFEROVIĆ, "Leteće tvrđave iznad Zadra", *Slobodna Dalmacija*, 25. listopada 1984., 16.; A. SEFEROVIĆ, "Angloamerički izvori o bombardiranju Zadra", *Zadarska revija*, br. 6, Zadar 1985., 593.; Kažimir PRIBILOVIĆ, *Povijesna grada oko bombardiranja Zadra u Drugom svjetskom ratu. Kronika događanja*, Zadar 2006., 214.

³⁵ HDA, Ministarstvo oslobođenih krajeva NDH, kut. 2, 343/44.

Tijekom tih bombardiranja iz grada, u kojem je dotada bilo srušeno 230 kuća, otišlo je preostalo stanovništvo, pa su bile paralizirane sve gradske službe i druge djelatnosti, primjerice vodovod, električna rasvjeta, iskrcavanje brodova u luci i dr.³⁶

Do kraja 1943. stanovništvo Mandaline gotovo se potpuno iselilo u okolna sela. Kuća u kojoj su živjele časne sestre franjevke potpuno je srušena, stoga su se one odselile u Drniš, a ostale su samo dvije "manjurice" kako bi čuvale preostalu imovinu.³⁷

U Zaton je izbjeglo 250–300, a u Srimu 1.500 Šibenčana. Mnogi ljudi, a među njima bili su najbrojniji djeca, žene i starci, nisu uspjeli ponijeti niti najnužnije stvari. Njima u izbjeglištvu nije bila osigurana niti hrana niti zdravstvena pomoć.³⁸

O teškim i nesređenim prilikama u Šibeniku, krajem 1943. i početkom 1944., u jednom izvješću piše: "Šibenik je uglavnom ispražnjen, srušen i oštećen tako sada ni veliki župan ne može u gradu stolovati bez ljudi, [...]"³⁹

Prema njemačkim podacima od 27. studenog 1943. pa do 11. veljače 1944. Šibenik je napadnut iz zraka 18 puta različitom jačinom bojnog djelovanja.⁴⁰

Dana 3. siječnja 1944., u 12.10 i 13.30 sati, izvedeni su napadi tijekom kojih je bačeno oko 150 teških bombi, a porušeno je 300 kuća. Izravni pogodak dobio je kino "Tesla", zgrada pošte, ženske realne gimnazije, podružnica Hrvatske narodne banke te mnogobrojne okolne kuće u blizini tih ustanova. Pogodena je kuća obitelji Marušić, u kojoj je cijela obitelj poginula, sve kuće u Masnoj ulici,⁴¹ ljekarna i kuća Beroš, stambene zgrade u Ulici kralja Tomislava, zgrada suda i još mnoge druge zgrade. Grad je bio gotovo bez stanovništva pa nije bilo niti znatnijih ljudskih gubitaka. Prema riječima očevidaca, mnogobrojne kuće bile su znatno oštećene, s "razdrmanim" vratima i razbijenim prozorskim staklima.⁴²

Ruševine su i dalje pljačkane pa su Nijemci 20. siječnja jednog pljačkaša strijeljali te na njega stavili natpis da će se to dogoditi svakome tko pljačka.⁴³

U siječnju su Šibenčani prvi put na ulicama grada vidjeli dvije benediktinke koje su gotovo zbog skapavanja od gladi dobile dozvolu izići u potragu za hranom, a odobren im je i izlazak u slučaju bombardiranja.⁴⁴

³⁶ HDA, MINORS NDH, Glavni stožer, Dnevno izvješće 358/43. (24. prosinca 1943.).

³⁷ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 158, 159; N. BARIĆ, "Uspostava i djelovanje uprave NDH u dijelovima Dalmacije nakon kapitulacije Italije", 526.

³⁸ N. BARIĆ, "Uspostava i djelovanje uprave NDH u dijelovima Dalmacije nakon kapitulacije Italije", 71.

³⁹ HDA, Državni izvještajni i promidžbeni ured pri predsjedništvu vlade NDH, Glavno ravnateljstvo za promidžbu (GRP), Taj. 261/44, str. 6.

⁴⁰ N. BARIĆ, "Šibenik pod upravom Nezavisne Države Hrvatske", 526.

⁴¹ Danas Zagrebačka ulica koju Šibenčani nazivaju Gornja Kalelarga ili Masna ulica.

⁴² *Novo doba*, 14. siječnja 1944., 2; P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 165.

⁴³ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 167.

⁴⁴ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 168.

U povodu bombardiranja Šibenika gradonačelnik Zagreba I. Werner uputio je 6. siječnja 1944. brzozav potpore i novčanu pomoć od pet stotina tisuća kuna stradalim stanovnicima grada Šibenika.⁴⁵

Ponovni napad na Šibenik izveden je 25. siječnja 1944. u jutarnjim satima.⁴⁶ Splitski biskup Kvirin Bonefačić u svom opširnom pismu od 25. siječnja 1944. izvijestio je Državno tajništvo Vatikana o događanjima od travnja 1941. do siječnja 1944. U pismu biskup K. Bonefačić navodi da se “opetovano” bombardiraju gradovi u njegovoj biskupiji, Omiš, Makarska i Metković te se, iako se ciljaju luke i brodovi, pogađaju i privatne zgrade i crkve. Biskup također izvještava da od bombardiranja “pate” i gradovi Zadar, Šibenik, Gruž–Dubrovnik s “nemalim žrtvama i velikim štetama na zgradama”.⁴⁷

Tijekom veljače napadi su nastavljeni. Dana 22. veljače nad Šibenik su doletjeli američki “Liberatori”, koji su izbacili teret bombi na područje Baldekina. Pogođena je željeznička pruga te vlak za Knin nije mogao prometovati. Stanovništvo je bilo u panici jer se nije usudilo tražiti utočište u okolnim selima zbog prisutnosti četnika.⁴⁸ Postojanje takve prijetnje stanovništvu u izbjeglištvu potkrepljuje i slučaj jedne žene koja je s četvero djece izbjegla u selo Dubrave jer im je kuća za vrijeme bombardiranja Šibenika srušena. Kada joj je 22. veljače 1944. došao u posjet suprug, ubili su ga četnici.⁴⁹

Za pojedince su i partizani, koji su boravili u obližnjim selima, predstavljali opasnost. Tako se urednik šibenskoga *Hrvatskoga glasnika*, Dražen Panjkota, sklonio u Bilice i tamo su ga uhvatili partizani i osudili na smrt s još 4-5 ljudi.⁵⁰

Neprekidno nadlijetanje Šibenika nastavilo se i 23. veljače, kad su nekoliko puta na grad izbačene bombe. Neke od njih bile su tempirane te su se naknadno aktivirale.⁵¹

Ponovni napad izveden je 29. veljače 1944. U jutarnjim satima nad Šibenik je doletjelo 12 zrakoplova i izbacilo bombe na središte grada. Srušen je željeznički kolodvor i dvije obližnje kuće. Jedna je osoba poginula, a 3 su osobe ranjene. U ljetopisu šibenskoga samostana sv. Lovre komentirano je razmišljanje “mudrih i zaslijepljenih” Šibenčana koji su i ovaj napad opravdali “pikiranjem” na Narodnu kavanu i na garažu talijanaša Nicodema Loccija, kojima se koristila vojska.⁵²

⁴⁵ *Hrvatski narod*, 7. siječnja 1944., 4.; HDA, Ministarstvo unutarnjih poslova NDH, kut. 228, R.U.B.-II, 402/44., inv. br. 8928.

⁴⁶ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 168.

⁴⁷ HDA, Vrhovni sud NRH, stup 6/46, II dio, str. 835.-843.

⁴⁸ A. SEFEROVIĆ, “Leteće tvrđave iznad Zadra”, *Slobodna Dalmacija*, 25. listopada 1984., 16.; P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 171.

⁴⁹ HDA, Državni izvještajni i promidžbeni ured pri predsjedništvu vlade NDH, GRP, kut. 1, V.T.S. b.b.

⁵⁰ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 157.

⁵¹ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 172.

⁵² P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (192. - 1945.)*, 173.

U mjesecu ožujku 1944. izveden su tri napada. Prvi je izveden 2. ožujka kad je grad napadnut bombama i mitraljiranjem. U napadu je pogođena zgrada suda. Poginulo je 6 osoba, a 3 su osobe ranjene.⁵³

Sljedeći napad izveden je 16. ožujka kada su zrakoplovi bacali bombe na grad i bunker na obali, u kojem je oko 17 osoba potražilo zaklon, a poginulo je 6 osoba. Bombe su padale i oko Gospine crkve gdje se pripremala misa te

Raščišćavanje ruševina u Šibeniku poslije bombardiranja, Hrvatski državni arhiv (Zagreb), Zbirka fotografija Narodne zaštite Ministarstva hrvatskog domobranstva

su se vjernici panično razbjegli. Bombe su pogođile i “preparandiju” koju je njemačka vojska koristila kao klaonicu.⁵⁴

Već sljedećega dana, 17. ožujka, napad je ponovljen. Oko 11 sati mnogobrojni zrakoplovi prvo su preletjeli grad, a zatim su na povratku nekoliko bombi bacili na područje Crnice. Srušeno je 6 kuća, a prema jednom izvoru bilo je 6 mrtvih i 5 ranjenih,⁵⁵ dok drugi izvor navodi 6-7 mrtvih i isto toliko ranjenih.⁵⁶

Ljetopisac samostana sv. Frane opisao je raspoloženje građana vezano uz te napade na Šibenik riječima da Šibenčani i dalje u kuloarima “tumače” da su bombe bile namijenjene tvornici u kojoj je bilo Nijemaca, ali da ponovno u napadu ne stradavaju njemački vojnici, nego “jedino naš narod”.⁵⁷

Od lipnja 1944. bilo je zabranjeno okupljanje na tržnici i Poljani od 10 do 17 sati. Preporučeno je također Stanovništvu je, također, preporučeno da se i danju ne udaljava od skloništa.⁵⁸

⁵³ HDA, MINORS NDH, Glavni stožer, Dnevno izvješće Ia br. 65/44. (5. ožujka 1944.).

⁵⁴ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 174.

⁵⁵ HDA, MINORS NDH, Glavni stožer, Dnevno izvješće Ia br. 79/44. (19. ožujka 1944.).

⁵⁶ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 174.

⁵⁷ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 174.

⁵⁸ N. BARIĆ, “Šibenik pod upravom Nezavisne Države Hrvatske”, 526.

U srpnju je šibenski biskup J. Mileta prosljedio svećenstvu i redovnicima u Šibeniku Papinu odluku da se mise mogu održavati nedjeljom i radnim danom u poslijepodnevnim satima zbog zračnih napada. Krajem srpnja biskup je posvetio i novo uređeno sklonište u kući Livaković.⁵⁹

Tri mjeseca Šibenik je bio pošteđen napada, a onda je slijedilo nekoliko napada u srpnju u kojima je bilo poginulo i ranjeno nekoliko njemačkih vojnika.⁶⁰

Prvi je napad izveden 17. srpnja, u jutarnjim satima, kad je oko 6 zrakoplova bacilo 26 bombi na tvornicu u Crnici. Najviše bombi palo je u more. Poginulo je 7 njemačkih vojnika, a 8 ih je ranjeno.⁶¹

Sutradan, 18. srpnja, 6 zrakoplova izbacilo je bombe na Mandalinu, a većinom su pale u more.⁶²

Sljedeći napad izvelo je 6 zrakoplova 20. srpnja u poslijepodnevnim satima na Mandalinu, gdje se nalazila "krugovalna" postaja. Oko 20 bombi palo je u more. Kada su zrakoplovi napustili šibensko nebo, ljudi su pohitali s 30 do 40 brodice skupljati ribu koju su bombe "potukle". Zanimljiv komentar tog napada zapisan je u samostanskom ljetopisu gdje se navodi da su ti zrakoplovi umjesto žalosti pripremili za Šibenčane večeru.⁶³

U napadu na tvornicu Crnica 23. srpnja 1944. nije bilo žrtava niti materijalne štete.⁶⁴

Dana 27. srpnja, oko podneva, zrakoplovi su bacali bombe na Mandalinu.⁶⁵

Stanje u gradu, teško oštećenom savezničkim bombardiranjima, bilo je iznimno teško, poglavito zbog neredovite opskrbe stanovništva hranom. Zbog toga je izbio sukob pojedinih predstavnika državne vlasti oko preuzimanja odgovornosti za takvo stanje.⁶⁶

U otklanjanju posljedica bombardiranja važnu ulogu imali su vatrogasci koji su bili raspoređeni u šest satnija s 8 do 9 članova.⁶⁷

Dana 8. kolovoza 1944. nekoliko bombi izbačeno je na usidrene parobrode. Iako bombe nisu padale po gradu, stanovništvo je potražilo zaštitu u skloništima.⁶⁸

⁵⁹ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 181., 183.

⁶⁰ N. BARIĆ, "Šibenik pod upravom Nezavisne Države Hrvatske", 534.

⁶¹ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 182.; Državni arhiv Split (DAST), Velika župa Cetina (VŽC), kut. 9 (11c), Zapovjedništvo 7. oružničke pukovnije u Splitu, Taj. 1064/44., 10.;

⁶² P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 182.

⁶³ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 182.

⁶⁴ DAST, VŽC, kut. 9 (11c), Zapovjedništvo 7. oružničke pukovnije u Splitu, Taj. 1064/44., str. 10.; *Naša zaštita* (Zagreb), br. 19, 10. kolovoza 1944., 13.

⁶⁵ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 183.

⁶⁶ N. BARIĆ, "Šibenik pod upravom Nezavisne Države Hrvatske", 530.

⁶⁷ DAST, VŽC, kut. 4 bs, Ustaša, Hrvatski oslobodilački pokret - logor Šibenik, br. 140/44.

⁶⁸ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 183.

Dana 15. kolovoza oglasila se sirena sa “znakom za invaziju”, što prema ljetopisu samostana sv. Lovre nije prestrašilo Šibenčane jer su oni “nestrpljivo” očekivali Angloamerikance kao svoje osloboditelje.⁶⁹

Poslije dvomjesečne stanke ponovni napad izveden je 24. rujna 1944. Oko 10 sati pojavili su se iznad grada zrakoplovi koji su istresli veliku količinu letaka na njemačkom jeziku u kojima se govorilo o vojnim uspjesima zapadnih Saveznika. Poslije su se zrakoplovi pojavljivali nekoliko puta i izbacivali bombe na grad. U tim napadima poginula je 1 osoba, a materijalan šteta nije bila velika jer je mnogo bombi palo u more i na “Paklinu”.⁷⁰

Dana 25. listopada oko 11 sati preletjelo je Šibenik 6 angloameričkih zrakoplova, a nekoliko bombi izbacili su na kanal, gdje je bilo usidreno nekoliko njemačkih “pinica”. U napadu je poginulo oko 10 njemačkih vojnika.⁷¹

Tri dana poslije, 28. listopada, oko podneva se opet nad gradom pojavilo 6 zrakoplova i izbacilo nekoliko bombi, ali sve su pale u more.⁷² Bilo je to zadnje bombardiranje Šibenika tijekom Drugoga svjetskog rata.

Dana 30. kolovoza 1944. bombardiran je otok Zlarin kraj Šibenika.⁷³

Njemačka vojska povukla se iz Šibenika 2. na 3. studenoga 1944., a partizani su ušli u grad u jutarnjim satima 3. studenoga.⁷⁴

*

Šibenik su saveznički zrakoplovi napali 37 puta (jedan izvor navodi da je Šibenik od 27. studenog 1943. do 11. veljače 1944. napadnut 18 puta, a za deset napada utvrđeni su točno datumi, preostalih 8 dodano je po 4 u siječanj i veljaču 1944.).

Od navedenoga ukupnog broja napada samo je jedan izveden na okolicu Šibenika. U napadima je poginulo 320 civila i 17 vojnika, a ranjeno je 36 civila i 8 vojnika (za napade do kraja studenog 1943. uračunat je broj od 300 poginulih civila kako navodi jedan izvor). U savezničkim napadima učinjena je i znatna materijalna šteta na stambenim i drugim zgradama, što je utjecalo na poslijeratni izgled grada. Unatoč učestalim i žestokim bombardiranjima, računajući količinu izbačenih bombi, Šibenik nije toliko razoren kao Zadar, što se pripisuje polukružnoj konfiguraciji primarnog cilja, šibenske luke, zbog čega je veća količina bombi pala u more.⁷⁵

⁶⁹ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 184.

⁷⁰ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 187.

⁷¹ P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 190.

⁷² P. BEZINA, *Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923. - 1945.)*, 191.

⁷³ *Hrvatski list (Osijek)*, 3. rujna 1944., 2.

⁷⁴ N. BARIĆ, “Šibenik pod upravom Nezavisne Države Hrvatske”, 541.

⁷⁵ Vladimir ALAVANJA, *Saveznička bombardiranja Zadra 1943. - 1944.*, katalog izložbe, Zadar studeni 2004., 7.

Poslije rata materijalna šteta koju je počinilo savezničko zrakoplovstvo u pravilu je pripisivana okupacijskoj vlasti, pa su se za tu kolateralnu štetu, u slučaju Šibenika i drugih dalmatinskih gradova, teretile Kraljevina Italija i Treći Reich.⁷⁶

SUMMARY

ALLIED BOMBING OF ŠIBENIK DURING THE SECOND WORLD WAR

Requests for air attacks against the territory of the Independent State of Croatia by Allied air forces was made Yugoslav government-in-exile on behalf of the Četniks, or the Yugoslavian Army of the Fatherland, and following the Tehran Conference of November 1943, by the Partisans, who thereafter enjoyed the material and military support of the Allies. Besides these two political and military forces, the Allies determined their own targets on the basis of their own needs, and often, especially along the Dalmatian coast, the reason was the disburdening of aircraft before landing. Šibenik was attacked 37 times by Allied aircraft (one source reveals that Šibenik was attacked 18 times between 27 November 1943 and 11 February 1944, the exact date of 10 more attacks can be confirmed, while of the remaining 8, 4 can be ascribed to each of January and February of 1944). Of the 37 attacks cited, one was made on the surrounding area of Šibenik. The attacks took the lives of 320 civilians and 17 soldiers; while 36 civilians and 8 soldiers were wounded (the deaths of 300 civilians are included for attacks made up to the end of November 1943). The Allied attacks took a heavy material toll on apartment buildings and other structures which influenced the postwar look of the city.

Key words: Second World War, Šibenik, Allied bombings, demographic losses, material damage

⁷⁶ Marica KARAKAŠ OBRADOV, Angloamerička bombardiranja Hrvatske u Drugom svjetskom ratu, Saveznički zračni napadi na Nezavisnu Državu Hrvatsku 1943. - 1945., Zagreb 2008., 318.-320.